

вузов / Сост. Н.М. Вахтель – Воронеж : Изд.-полиграф. Центр Воронежского гос. ун-та, 2008 – 34 с. 9. Смушинская И.В. Художественный текст как объект лингвостилистического анализа : [Электрон. ресурс]. – Режим доступа: www.rastko.rs/filologija/stil/2011/11Smusinskaja.pdf.

Олешко Ю.Л., маг.

ФУНКЦІОНАЛЬНА ПЕРСПЕКТИВА ЕВІДЕНЦІЙНИХ МАРКЕРІВ У ПРОПОВІДНИЦЬКОМУ ДИСКУРСІ І. ГАЛЯТОВСЬКОГО

У статті проаналізовано функціональний вияв евіденційних маркерів у проповідях І. Галятовського.

Ключові слова: евіденційні маркери, І. Галятовський, барокова проповідь, староукраїнська літературна мова XVII ст.

The article deals with functioning of the evidential markers in I. Haliatovsky's homiletics.

Key words: evidential markers, I. Haliatovsky, baroque homiletics, the Old Ukrainian language of the second half of XVII cent.

В статье проанализировано функциональное проявление эвиденциальных маркеров в проповедях И. Галятовского.

Ключевые слова: эвиденциальные маркеры, И. Галятовский, барокковая проповедь, староукраинский литературный язык XVII в.

У сучасній лінгвістиці категорія евіденційності відносно недавно опинилась у фокусі досліджень. Для нас науковий інтерес становить функціонування евіденційних маркерів у площині барокового проповідництва. Такий напрямок діяльності є актуальним, оскільки зазначена категорія вивчалась як типологічна риса окремих мов [5], тоді як дискурсивний аспект евіденційності у староукраїнській мові другої половини XVII ст. є лакунарним. Більше з тим, досліджуваний нами

збірник "Ключь разумѣніа" І. Галятовського недостатньо аналізований у лінгвістичній проекції, як і феномен мовного бароко в цілому.

У дискурсивному розумінні евіденційність (засвідченість) охоплює систему значень, пов'язаних із кодуванням джерела інформації для певного висловлювання, яке зумовлене мовленнєвою ситуацією. Мовець маркує подані ним відомості як "свої" і як "чужі" – в такому разі він переповідає, додаючи суб'єктивне сприйняття. Відповідно до цього, визначається пряма (безпосередня) евіденційність і непряма евіденційність.

Функціонування евіденційних маркерів у тексті значною мірою залежить від його стилю і жанру. Староукраїнське барокове проповідництво передбачало залучення численних різнопланових джерел, тому казання варто розглядати як "текст у тексті". За Н. Валгіною, уявлення про текст як одноманітний смисловий простір можна доповнити або уточнити вказівкою на можливість вторгнення в нього елементів із інших текстів [1]. Таким чином, текст (у нашому випадку – проповідь) є полілогом авторів і культур. Це явище сягає витоків у західноєвропейське середньовіччя, коли до структури проповідей часто вводилися оповідання, які виконували функцію прикладу (exempla). Приклади допомагали унаочнити авторську ідею, оскільки описувані в них події мали конкретні часо-просторові координати, а люди – реальні імена. Ефект достовірності, створюваний у подібних творах, сприяв кращому сприйняттю і запам'ятовуванню проповіді. Реципієнтові ставало легко співвіднести себе з персонажами прикладів й усвідомити авторську моральну настанову. Такі оповідання-приклади були яскравою рисою манери письма казної І. Галятовського [4, с. 30].

Тексти Галятовського демонструють начитаність автора, яка, щоправда, видається дещо однобокою – вона зосереджена більшою мірою в межах духовної літератури і всього того, що тією чи іншою мірою стосується її [2, с. 2]. У своєму гомілетичному трактаті "Наѣка албо способъ зложеня казаніа" І. Галятовський перераховує ті джерела, які він сам використовував і які радить використовувати іншим для написання проповідей: "...треба читати Быблѣю, Животы

с̃тыхъ, треба читати Учителей ц̃рковныхъ, Василіа Великаго, Григоріа Б̃гослова, Іоанна Златоустаго, Анастіа, Теодорита, Іоана Дамаскина, Єфрема и инши(х) которыи Писмо стое в Библии толкѹють" (Наука, с. 246Б).

Кожне казання починається цитатою із сакрального тексту, який корелюється з назвою проповіді: Казанє на Рождество Х̃во. "Якоже воста Х̃с̃ ω(т) м̃ртвыхъ славою ω(т)чєю, такω и мы въ ωбновленіи жизни ходити начнемъ". В цитуванні біблійного тексту проповідник дотримується точності в мовному плані (не дозволяє собі крапель староукраїнською) і в покликанні на джерело. Після епіграфа казnodія починає вступ (екзордіум), де він знову переповідає Святе Письмо. Зазвичай, цей переповіданий фрагмент стає відправною точкою у проповіді, починаючи з якої автор буде проповідь крок за кроком. Кожен текст має однакову канву: чужа думка, її тлумачення, своя ідея, підтвердження її цитатою з авторитетного джерела, продовження цієї цитати власною тезою. Наприклад: "Видѣль с̃тый Іоанъ Б̃госло(в) Аг̃ла зс̃п̃ючого з н̃ба котрый былъ приwdѣтый оболкомъ" (переповідність), "Пре(з) тогω Аг̃ла значитсѧ Х̃с̃" (імплицитна пряма евіденційність), "вє(д)лѹтъ Ап̃(с̃)ла Павла, мовачогω: Б̃гъ явисѧ въ плоти" (переповідність), "Дѹга значит покой" (імплицитна пряма евіденційність) і т.д. (Воскр. Хр., 92Б). Текст проповіді виглядає як органічне переплетення своїх і чужих слів, причому "чужі" не відіграють роль опозиції, а доповнюють власне авторські, створюючи єдність.

У багатьох випадках казnodія підбирав приклади, які не мали власне аргументативного характеру, а впливали на "емоцію". З прикладу він робить висновок не строго логічний, а виводить асоціацію за схожістю або суміжністю [2, с. 6]. Іноді приклад зовсім втрачає смисловий аспект і виконує лише естетичну функцію. У Казанні на Воскресеніє Христово нарація завершується у піднесеному тоні: Хвалѣмо Б̃га голосомъ великимъ, бо мови(т) ѱалмиста: хвалѣте єгω во гласѣ трубнѣ, хвалите єгω на Арфѣ и на Гѹслехъ (Воскр. Хр., 91Б). Кожен музичний інструмент проповідник тлумачить як частину тіла людини і з цих пояснень переходить на конклюденцію – висновкову

частину з молитвою. В заключному слові казнодія не цитує, він звертається до слухача/читача із закликом виконувати моральні настанови: такъ и мы если з злыхъ на добрыхъ перемѣнимосѧ (Пр. Г., 145Б); если тоє оучинимо, ѡдержимѡ славное звитѧзство на(д) непріѧте(л)ми душними (Возн. Г., 114А).

Примітно, що текст Галятовського відкритий для джерел. Крім традиційної літератури, в проповідях цитовано і світські тексти. У "Науці" Галятовський дає пораду "читати книги, нотувати и апплѣкѣвати до своєї речі,... читати Гисторіи и Кройники" (Наука, 246Б). Запорукою вдалої проповіді є ерудованість казнодія, широта його світогляду. Таку всебічну обізнаність Галятовський демонструє у своїх проповідях.

У "Казані ѡ на Бѣгъявленіє Г(с)днѣ" проповідник апелює до реципієнта: "Обѣцѣю теды ласкамъ вашимъ на тымъ казаню показати причины, длѧ которыхъ Хс кр(с)тилсѧ..." (Бог. Г., 35А). Першою причиною, за Галятовським, є очищення душі через хрещення. Ілюстративний матеріал тут дібрано з "Церковних анналів" історика Баронія Цезаря (Баро(н): ро(к) 392): цар Валентиніан хотів охреститися і попросив єпископа Амбросія Медіоланського, але той в дорозі почув про смерть Валентиніана і повірив, що його хрещено покутою святою (Бог. Г., 35Б). Праці історика католицької церкви Баронія Цезаря (1538-1607) мали широку популярність серед інтелігенції, були перекладені польською Петром Скаргою. Через використання такого матеріалу Галятовський вводить реципієнта в розширений культурний контекст – європейського християнства.

З наукових джерел проповідник, як правило, обирав яскраві факти, які б вражали і запам'ятовувалися. "...длѧ того теды Хс кр(с)тилсѧ, жебы оутопил въ водѣ фаравна пекелного з войсками его, яко утопи(л) в морѣ червоно(м) ... Кроля егѣпетскогѡ зо всѣмъ войскомъ егѡ, в котором войскѣ было людѣ пѣшого двакрыть сто тисѧчей, а конногѡ пѧтьдесѧть тисѧчей, ведлѣгъ Іѡсифа Гисторика жидовского". (Бог. Г., 37Б).

Казнодія наводить приклад з "Іудейських старожитностей" історика Йосипа Флавія. Покликання подано в тексті, без чіткої вказівки на книгу і главу, оскільки згаданий епізод є досить

популярним і відомим. Дивує те, що Галятовський обирає саме історичне джерело, оскільки згаданий приклад міститься і в сакральній літературі. Можливо, для нього був важливий саме такий спосіб переповідання інформації, оскільки цифрове насичення, нехарактерне для класичної гомілетики, (*люду пѣшого двакротъ сто тысячей, а конногѡ пѣтьдесятъ тысячей*) створює чіткішу антитезу: Кроль єгипетский зо всѣмъ войскомъ єгѡ – Хс̃.

У проповідях також зустрічаються приклади-оповідання з античної літератури: "...такъ Хс̃ поступилъ з смѣртю, якъ Геркулѣсь з Какѣсом... Геркулѣсь вшедши до тоєи яскинѣ, самого Какѣса забил бѣлавою, и быдло своє ѡт(т)оль выпровадилъ" (Воскр. Г., 85Б).

У глосі зазначено: "Вергил: Книга: 8", однак поданий приклад не є точним цитуванням тексту. І. Галятовський переказує уривок з "Енеїди", наближуючи його до аудиторії. У цій частині Вергілій називає героя Алкідом, проте проповідник називає ім'я Геркулес із метою досягти розуміння слухачів/читачів. З цією метою він також вживає староукраїнську лексику (яскиня, бидло). Більше з тим, ситуацію, змальовану давньоримським поетом, Галятовський презентує як алюзію на український фольклор. "...стрілами ззовні Алкід нападає і зброю всіляку мече – й дерева, й каміння", – пише Вергілій. Однак для реципієнта Галятовського така зброя, як булава, була прийнятнішою, оскільки Котигорошко в казці боровся зі змієм саме за допомогою булави. Цей "перевірений" віками образ, що жив у народній свідомості, був близьким і зрозумілим.

"Алкон кретенскій гды ємѣ смок порвалъ сына, ... заби(л) смока стрѣлою, без жадной шкоды сына своєгѡтѡга... Такъ и смерть порвала была людей вѣрных,... але Хс̃ вызволилъ ихъ, ... бѡ поразилъ смерть". (Воскр. Г., 86А).

Паралелі проведено так: смок – смерть, син – праведні люди, Алкон – Христос. Покликання подано на полях: "Валер: Фла(к): Кни(га)1: Аргон(автика)". Мовець знову вражає своєю ерудованістю, хоча згаданий приклад, можливо, дещо штучно введений. Бароковим проповідникам іноді закидають

схоластичність [3]. Апеляція в суміжних висловах до римського поета і євангеліста – як аргументація однієї думки – сприймається, щонайменше, несподівано і дисгармонійно.

У тому самому казанні, після цитування Євангеліста Матфея, наведено ще одне порівняння: "Так Х̃ поступилъ з см̃ртю, якъ іхневмонъ с крокодило(м), гды крокодил пожрет іхневмѡна св̃ѣрѡтко малое, которое найдѣтсѡ в земли егѡпетской,... іхневмѡнъ ѣсть и шарпасть внѣтрности крокодиловы и тымъ егѡ ѡморѡе(т), а потымъ з него живый выходи(т)". (Воскр. Г., 86Б).

Тут казnodія покликається на "Природничу історію" римлянина Плінія. Певно, нікого не залишила б байдужим стаття із зоології про маленького ссавця, єгипетського мангуста, "фараонову мишу", тиху, але хитру тваринку, здатну на вбивство набагато більших, ядовитих хижаків. Єгиптяни склали про іхневмона легенди, гіперболізуючи його риси і вміння. Звичайно, Галятовський хотів донести знання із таких далеких галузі і території до своєчасного суспільства. Вдячний читач також мав нагоду відшукати більше інформації, звернувшись до точних глосувань проповідника. Проте такі біологічні вкраплення надто віддалені від гомілетичної традиції та середньовічної аудиторії. Безперечно, порівняння Христа з мангустом, щонайменше, виходить за межі християнської епістеми.

Вкраплення зі світських джерел наявні в основній частині проповіді – нарації, на відміну від богословської літератури, вони не використані у ролі епіграфа і не співвідносяться з назвою казання. Фрагменти чужого тексту нерелігійного змісту функціонують у проповіді саме як середньовічні ехемпла, спрямовані на те, щоб подивувати адресата і "повабити до слухання". Казання Галятовського є поліфонійним – цитації різнотипних джерел створюють полілог між собою й авторськими словами. Поняття "своє" і "чуже" вступають у відношення не опозиції, а взаємодоповнення. У казаннях І. Галятовського переважає функціонування маркерів непрямой засвідченості, що виявляє їхню залежність від інтенцій мовця.

1. Валгина Н.С. Текст в тексте / Н.С. Валгина [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://evartist.narod.ru/text14/21.htm>.

2. Огієнко І. Научные знания в "Ключе Разумения" Иоаникия Галятовскаго, южно-русскаго проповедника XVII века / І. Огієнко. – К., 1913. – 33 с. 3. Радзикович В. Письменство. За церкву і народність / В. Радзикович [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://litopys.org.ua/krypcult/krcult23.htm>. 4. Чепіга І.П. "Ключ розуміння" Іоаникія Галятовського – видатна пам'ятка української мови XVII ст. / І.П. Чепіга // Галятовський І. Ключ розуміння ; Підгот. І.П. Чепіга. – К. : Наукова думка, 1985. – С. 32-50. 5. Эвиденциальность в языках Европы и Азии : сб. ст. памяти Н.А. Козинцевой / Ин-т лингв. исслед. РАН; предисл., отв. ред. В.С. Храковский. – СПб. : Наука, 2007. – 634 с.

Список умовних скорочень назв джерел

Наука – Наука, албо способ зложеня казаня // Галятовский И. Ключь разумѣніа. – К. : Типография Печерской лавры, 1659.

Бог. Г. – Казаня на Богоявленіе Господне // Галятовский И. Ключь разумѣніа. – К. : Типография Печерской лавры, 1659.

Возн.Г. – Казаня на Вознесеніе Господне // Галятовский И. Ключь разумѣніа. – К. : Типография Печерской лавры, 1659.

Воскр. Хр. – Казаня на на Воскресеніе Христово // Галятовский И. Ключь разумѣніа. – К. : Типография Печерской лавры, 1659.

Пр. Г. – Казаня на на Преображеніе Господне // Галятовский И. Ключь разумѣніа. – К. : Типография Печерской лавры, 1659.